

İÇİNDEKİLER

- Hukuk ve Matematik-Cahit Can5
- Spinoza'nın şair dışkımlıkları: Walt Whitman ve Fernando Pessoa-Cemal Bâli Akal17
- "Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru" Ekseninde Edebiyatın Hukuk Bilincine Etkilerinin İncelenmesi Denemesi ve ya Her İhtimale Karşı Sanvai, Sansanvai, Semangelof!-Hüseyin Öntaş26
- Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları-Ioanna Kuçuradi36
- İnsan Hakları ve İnsanüstü Değerler-Yasin Ceylan42
- Felsefi Açıdan İnsan Haklarının Evrenselliği Sorunsalı-A. Kadir Çüçen46
- Hukuk Doğmatığı Çerçevesinde İnsan Haklarını Tanımlama ve Kavramı Temellendirme Sorunu - (Epistemolojik ve Aksiyolojik Bir Yaklaşım Denemesi)-Neval Oğan Balkız57
- Hukuk ve Adalet Karşıtlığı-Afşar Timuçin68
- Adaletin Kurgu Sökümü ve Günümüzdeki Siyasi Anlamı-Erdoğan Yıldırım72
- Hukuk Kurallarının Temeli, ya da "Adalet Duyarlığı"/ "Vicdan" Üzerine-Erkut Sezgin85
- Ütopik Suçlar-Ali Osman Gündoğan89
- 21. Yüzyılda Ceza Adaleti-Veli Özer Özbek96
- Kültürel Dinamikler Bakımından Süreçsel Adaletin Adalet İlke ve Mekanizmalarına Yansıması-Cem Şafak Çukur109
- Neoliberalizm ve Adaleti-Doğan Özlem117
- Platon'dan Günümüze Adalet Kavramı-Nesrin Kale123
- Yeni- Aristotelesçi Sosyal Adalet Kuramı: Bir Yeni Liberalizm Eleştirisi-Hatice Nur Erkızan133
- Nikomakhos'a Etik Beşinci Kitapta "Adalet" ve "Adaletsizlik" Kavramları-Kaan H. Ökten144

Hukuk ve Matematik

Cahit Can^(*)

I. Hukuk ve Matematğin Özel Nitelikleri

Hukuk ve matematik arasındaki ilişkilerin kavranabilmesi her iki bilim alanının özelliklerinin bilinmesine bağlı bulunmaktadır. En kısa tanımıyla matematik sayıların yani nicelin bilimi olarak tanımlanmaktadır.⁽¹⁾ Hukuk ise, en yalın görünümüyle, normlara ve bunların uygulanmasının tekniğine ilişkin bir bilim konumundadır. Yapılmasına izin verilen ya da yapılması yasaklanan davranışı (yani nitel olanı) konu edinen norm ile, "nicelin bilimi"nin birbirleriyle hiçbir yakın ilişkisinin bulunamayacağı öncelikle belirtilebilir.

Gerçi nitel düşünceden matematiksel düşünceye geçiş "küme" kavramı arayıcılığıyla bir ölçüde sağlanmıştır. Ne var ki, bu yakınlaşma bile -içerik ve teknik-bütünü durumundaki hukukun⁽²⁾ yalnızca teknik yönüyle bir ilişkiyi dile getirmiş olur yoksa genel anlamdaki hukuk ve hukuk bilimiyle değil. Kısaca matematik kullandığı sembollerle, hukuk ise uygulamaya koyduğu normların nitel içerikleriyle kodlanmış bulunun iki ayrı dil oluşturmaktadır.⁽³⁾ Matematik dili sembolle-

riyle yani soyutluğu uzantısındaki "biçimi" aracılığıyla belirlenirken, dış görünümüyle salt bir anlam konumundaki norm, uygulanması aşamasında tam bir somutluğa kavuşturulmaktadır.

Bu nedenle matematiğin hukuk tarafından araçsal kullanımı, hukukun ancak teknik yönüne sınırlı bir katkıyı dile getirmiş olur. (Örneğin, istatistik, enformatik, olasıcı modeller, simülasyon modelleri vd.). Sözelimi herhangi bir suçun işlenme sıklığının belirlenmesinde ya da bir davanın sonucunun tahmin edilmesinde⁽⁴⁾ bu modeller hukukçuya yardımcı olabilirse de bu yardımın doğrudan hukuk bilimine değil, hukukun tekniğine ilişkin bulunacağı açıktır. Özetle matematik tüm cisimleştirme-lerden arınmış yapılardan ibaret olduğu için⁽⁵⁾ matematiğin tarafsız araçsal kullanımı hukuk alanında olanaksızdır.

Hukuk matematik ilişkisizliği bazı kavramların açıklanması aracılığıyla daha da somutluğa kavuşturulabilir. Gerçek (gerçeklik), doğruluk, hakikat, kavramları Türkçe'de çoğu kez birbirlerinin yerine ve aralarındaki farklılıklar göz ardı edilerek kullanılmaktadır.⁽⁶⁾ Oysa ger-

(*) Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (Em.)

(1) TİMSİT; Gerard., Hukuk ve Matematik, HFSA/1. Kitap, (Çev: Zeynep Özlem Usköl), İstanbul 1993, s.53. Bu makale hukuk tekniğinin matematiksel modellerden ne ölçüde yararlanabileceğini konu edinmektedir.

(2) Hukukta tekniğin işlevi konusundaki temel ayrımla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. GENY, François. Science et technique en droit privé positif, nouvelle contribution à la critique de la méthode juridique, II. Seconde Partie, deuxième tirage, Sirey, Paris 1927, s.370 vd.

(3) TİMSİT, s.54

(4) Hukuk sosyolojisinde davranış analizlerine ilişkin çalışmalar konusunda bkz.: CAN, Cahit i Hukuk Sosyolojisinin Gelişimi Yönü, Ankara 1997, s.188 vd.

(5) STRAUSS, Claude Levi., bkz., TİMSİT, HFSA, 1993, içinde s. 59

(6) Ayrıca bkz., İŞİKTAÇ, Yasemin. Hukuk Normunun Mantıksal Analiz Uygulaması, Filiz Kitapevi, İstanbul 1999, s.71

çek; insanın duyu organlarıyla bir nesneyi algılaması sürecinde nesne-algı uyumunu dile getirir yani gerçek, bilinçten bağımsız olarak var olandır.⁽⁷⁾ Doğru; düşünülen şeyin mantık yasaları uzantısında tutarlılığını (İnsanlar ölümlüdür, Socrates insandır, Socrates ölümlüdür), hakikat ise, gerçek (ya da gerçeklik ile) doğru bilginin örtüştüğünü anlatır.⁽⁸⁾

İşte bu noktada ortaya çıkan soru şudur; acaba hukuk (hakikat bir kenarda bırakılsa bile) gerçek ve gerçeklikle mi ilgilenmelidir, yoksa "doğrunun" araştırılmasına mı yönelmelidir?

Yukarıda matematiğin, sembolleri aracılığıyla salt biçimleri konu edindiği belirtilmişti (özellikle insanlar arası ilişkilerden bağımsızlığı bağlamında). Aslında matematik, mantığın uzantısı ve hatta mantığın ta kendisini konumunda bulunmakta ne var ki mantık; kapsamı soyutlayarak dikkati doğru (yani başka türü olmayacak bir şekil) üzerine çekmektedir. (Socrates örneğinde görüldüğü gibi). Burada hemen bir parantez açarak mantıksal (yani doğru) düşünme biçiminin insan yaşamının her alanında olduğu kadar bilimin her dalında da kaçınılmaz bir zorunluluk oluşturduğunu belirtelim. Şu halde hukuksal alanda da mantığın yasalarından yararlanılacaktır kuşkusuz. Ancak hukuk, gerçek ve gerçeklikle mi yoksa doğruyla mı ilgilenmelidir sorusuna döndüğümüzde karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır.

Eğer hukuk, özellikle mantıksal doğruları bulmaya yönelirse hukuk ile

mantık özdeşleştirilmiş olacak ve hukukun belli başlı amaçları konumundaki; adaletin gerçekleştirilmesi, düzenin sağlanması ve toplumsal yaşam gereksinimlerinin yönlendirilmesi işlevlerinin bir başka(!) bilim dalına bırakılması gerekecektir. Oysa tarih boyunca tüm bu görevlerin "hukuk" tarafından üstlenilmiş olduğu açıktır.

Özellikle hukukun salt bir akıl ürünü olduğu şeklindeki yanlış görüşten⁽⁹⁾ yola çıkarak (ve kanımca psikolojik bir kompleksin etkisi altında) bu bilime matematiksel bir kesinlik kazandırabilme çabaları sonucunda hukuk, bazı kuramcılar tarafından hep matematikle özdeşleştirilmek istenmiş ve bir çok kuramcı (hukuksal rasyonalizm, neo-kanizm, hukuksal pozitivizm, normativist pozitivizm)⁽¹⁰⁾ salt bu nedenle hukuku, olmadığı gibi açıklamaya çalışmışlardır. Hukukla matematik arasında zoraki bir evlilik yaratmaya yönelen bu yaklaşımlardan en önemli olanları bu araştırmada gözden geçirilecektir.

II. Hukuksal Rasyonalizm Açısından Hukuk ve Matematik A-Evrensel Matematik Yaklaşımı Hukuka Uyarlanabilir mi?

Genel anlamada rasyonalizm, fizik dünyaya ilişkin bilginin kaynağının "akıl" olduğunu savunan felsefe akımının adıdır.⁽¹¹⁾ Bir hukuk doktrini olarak rasyonalizm de kısaca , hukuk ve devleti, akıl üzerine temellendiren görüşü belirler.⁽¹²⁾ Rasyonalizm, hukuku teolojik önyargılardan ve politik baskılardan

korumaya yönelmiş olmakla birlikte, her zaman ve her yerde geçerli hukuksal ilkelerin benimsenmesini zorunlu kılması açısından⁽¹³⁾ bilimsel düşünceye olduğu gibi sosyolojik yönetime de ters düşmektedir.

Descartes'in (Mathesis universalis) evrensel matematik görüşünün, Grotius başta olmak üzere, mutlak doğal hukuk yandaşları aracılığıyla hukuka uyarlanması⁽¹⁴⁾ ve hukuka matematik bir kesinlik getirilmek istenmesi, hukukun oluşması ve biçimlendirilmesinde; aklın, değer yargılarıyla beslenen değerlendirici bir düşünce ile tamamlandığı⁽¹⁵⁾ gerçeğini görmezden gelmeyi gerektirmektedir. Çünkü hukuk sistemleri arasındaki farklılıklar çoğu kez değer yargısı farklılığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Akıldan kaynaklandığı varsayılan ilkelere yola çıkan ve böylece hukukun yer ve zaman koşullarına ve her topluma göre değişen niteliğini⁽¹⁶⁾ göz ardı ederek, her zaman ve her ülke için geçerli bir hukuk sistemi⁽¹⁷⁾ yaratmayı amaçlayan çabaların başlangıcı Stoacılar kadar uzanır.⁽¹⁸⁾ Ancak hukukta rasyonalizmin gerçek temsilcileri, XVI. ve XVII. yüzyıl doğal hukukçularının bir bölümüdür.

Burada belirtilmesi gereken önemli konu, rasyonalizm eleştirilerinin rasyonal kavramına olmayıp rasyonalist sifasına yönelik olduğudur. Çünkü bilim, aklın gözlemsel verilere uygulanmasını içerir ve bilimde gelişme rasyonal yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılar. Ancak bu nedenle bilime "rasyonalist" denilemeyecektir çünkü "rasyonalist" yüklemi bilimsel yöntemi değil, aklı dünyaya ilişkin bilginin kaynağı sayan ve bu bilginin doğrulanması için de olsa gözleme yer vermeyen felsefi yöntemi niteleyicidir.⁽¹⁹⁾ Örneğin, Grotius'un, "bir üçgenin iç açılarının toplamı 180" olduğu gerçeğini Tanrı nasıl değiştiremezse, doğal hukuk ilkelerini de öyle değiştiremez" derken vurguladığı rasyonal yöntem değil, rasyonalist yöntemdir.⁽²⁰⁾

İşte sorun rasyonalist doğal hukukçuların rasyonalist yönteminin, fizik dünyaya ya da toplumsal düzen kurallarına ilişkin bir takım evrensel özellikleri ortaya koyma gücünde olup olmadığı ve salt aklın, olgusal içerikli öndeyilerde bulunup bulunmayacağıdır. Antik rasyonalistlerden Platon, Astronomi biliminde dahi gözleme gerek olmadığını, yıldızların hareketlerinin salt akıl ve zekâ ile kavranmaya elverdiği ölçüde bilim sayılabileceğini ileri sürerek, in-

(7) AKARSU, Bedi. Felsefe Terimleri Sözlüğü, Altıncı Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul (tarihsiz)s.84

(8) İŞIKTAÇ, s.71

(9) Hukuk alanında akıl yürütmenin sınırları konusunda bkz. CAN, Cahit. Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s.102-105

(10) Hukuk alanındaki pozitivizm türlerinin ortaklaşa özellikleri konusunda bkz. BRIMO, Albert. Les grands courants de la philosophie du droit et de l'état. Editions, A Pédone, Paris 1967. s.257 vd.

(11) REICHENBACH, Hans. Bilimsel Felsefenin Doğuşu, (Çev: Cemal Yıldırım), İstanbul 1981, s. 30

(12) ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş, İ.Ü.H.F.Y. No. 338, İstanbul 1971, s.417; BRIMO, s.19.

(13) ROUBIER, Paul. Théorie générale du droit, Sirey, Paris 1946, s.105

(14) ÖZBİLGEN, Eleştirel Hukuk Başlangıcı Dersleri, İ.Ü.H.F.Y. No: 485, İst. 1976, s.258-262; ÖZBİLGEN, Teknik. Eleştirel Hukuk Sosyolojisi Dersleri, İ.Ü.H.F. No: 357, İstanbul 1971, s.257-263; ÖZBİLGEN, Tank, Tabii Hukuk Görüşünden Sosyolojik Hukuk Görüşüne, İ.Ü.H.F.M, CXXXI, Sayı 1-2, İst., 1964, s. 295-299.

(15) ARAL, Vecdi. Hukuka İlişkin Değişik Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi ile Birlikte Doğru Görülecek Bir Hukuk Anlayışı, İ.Ü.H.F. Mecmuası, Cilt: XXXIX, Sayı:1-4, 1974,s.328

(16) ARAL, Vecdi. Hukuk ve Hukuk Bilime Üzerine, İ.Ü.H.F.Y. No: 253, İstanbul 1975, s.133

(17) Oysa hukuk sistemi, hukuk normlarının ve hukuksal kuramların, iç anlamlı yapısını gösterir. Dolayısıyla hiçbir zaman formel mantığa ve soyut genel kavrama dayalı aksiyomatik sistemler gibi kendini içine kapalı bir "sistem" olamaz... Hukuk sistemi, hukuk düzeninin tarihi varlığı ile birlikte gitmeli, her zaman yenilenme olanağını ihtiva etmelidir. Bkz. ARAL, Hukuk ve..., s.167

(18) BATIFFOL, Henri, La Philosophie Du Droit, P.U.F., Paris 1962, s.56.

(19) REICHENBACH, s.30-31

(20) Evrensel matematik konusu incelenirken de görülecek olduğu gibi, rasyonalist hukukçuların en önemli kusuru özgürlük, eşitlik vb. gibi ilkeleri soyut ve biçimsel gerçeklikler olarak ele almalarında ve bunun da atasında; çağlarının gereksinmelerini evrensel gerçekler gibi sunmaları noktasında toplanır. Bkz. ÖZBİLGEN, Eleştirel Hukuk Başlangıcı..., s. 223-225

sanın duyumları aracılığıyla hiçbir şey öğrenemeyeceğini kanıtlamaya çalışmakta ve astronomun gözleriyle gökleri rahatsız etmekten vazgeçmesini, konusuna "akıl doğa armağanı" ile yaklaşmasını önermektedir.⁽²¹⁾ Böyle bir önerinin içtenlikle öne sürülebilmesi o dönemde henüz bilimler arasındaki içerik ve yöntem farklılıklarının anlaşılmanış oluşuyla açıklanabilir. Başka bir deyişle ideal konular, iç ya da dış deney tarafından verilmiş olmadıkları için "duyum dışı" ve "soyut" niteliktedirler. Uzam içinde bulunmadıkları gibi zamana ilişkin de değildirler; kısaca bunlar salt kavramlar aracılığıyla dile getirilip somutlaştırılmaktadırlar. Mantığın ve matematiğin konuları ya da etik ve estetik değerler ideal konular içinde yer almaktadır.

Buna karşılık reel bilimlerin konuları, iç ve dış duyumla algılamaya elverişli buldukları için bu bilimler ve konuları; nedensellik ilişkileri doğrultusunda ve zamana bağlı olarak varlık kazandırmaktadırlar. Fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimleri ve sosyoloji, reel bilimlerin başlıca örnekleri konumundadır. Aşağıda, sentetik önermelerden söz edilirken görüleceği gibi ideal bilimlerde kesinlik apaçık olduğu halde ($2 \times 2 = 4$), reel bilimlerin ulaştıkları sonuçlar, zaman içinde bilimlerin gelişmesine bağlı olarak değişebilmektedir.

Kısaca ideal bilimler ideal, reel bilimler ise reel konularla uğraşırlar. Rasyonalizm alanının, zaman ve mekân içine yerleştirilmeyen, duyum dışı ve soyu nitelikteki kuralları, onların reel alanda da geçerli olabilmeleri olanağını

ortadan kaldırabilmektedir.⁽²²⁾ Özetle, ideal bilimlerde kesin sonuca ulaşmanın aracı olan akıl, reel bilimlerde yerini deneye bırakmak, daha doğrusu deneyle tamamlamak zorundadır. Bilgi kaynağının değişik oluşu ideal ve reel bilimlerin başvurdukları yöntemlerin de farklılaşmasını zorunlu kılmaktadır.⁽²³⁾

Platon'un ampirik yöntemle karşı olan tutumunun diğer bir nedeni de bilgide kesinliğe ulaşma çabasıdır. Ancak Platon'un aradığı "kesinliğin" sözünün edilebileceği tek alan, (değilmiş olduğu gibi) mantık⁽²⁴⁾ ve matematik ilkelere belirlediği soyut ilişkiler alanıdır. Ne var ki bu ilkeler de analitik nitelikte olduklarından, olgusal içerikten yoksun bulunmaktadır. Bugün artık, matematiğin temel ilkelerinin salt mantık ilkelere çıkarılabilir olduğu ispatlanmış ve matematiksel doğruluğun analitik nitelikte olduğu gösterilmiştir.⁽²⁵⁾ Böylece, aksiyomatik işleyişi ile mantık kurallarının uzantısı sayılan matematik ile, olgusal belirleyen düzen kuralları arasında bir analogi kurulamayacağı da açıklık kazanmış olmaktadır.

B-Hukuksal Önermelerdeki Kesinlik Matematiksel Bir Kesinlik midir?

Yukarıda Grotius'un ileri sürdüğü; bir üçgenin iç alanları toplamının 180° olduğu gerçeğini tanı nasıl değiştiremezse, doğal hukuk ilkelerini öyle değiştiremez savındakine benzer bir örnek de Wolff'den verilebilir. Christian Wolff: "kullandığım yöntemle; saf geometri uygulamalı geometriye dönüştü-

rülürken ulaşılan kesinlik ve doğruluğa, benim doğal hukukum pozitif hukuka dönüştürülürken de aynen ulaşılır" demektedir. Wolff gibi Leibniz de "matematikselleşmiş" bir toplumda, hukuksal olanlarda da içinde olmak üzere tüm sorunların, ellerine kalemi alıp calculamus (hesaplayalım) diyen insanlar tarafından derhal çözülebileceğine inanmaktadır.⁽²⁶⁾

Oysa bir üçgenin iç açıları toplamının 180° olduğuna ilişkin belirleme tümüyle insan akli tarafından (bir derecelendirme ölçütüne başvuru olarak) oluşturulmuştur. Dolayısıyla doğrudan bir akıl ürünüdür. Bu belirlemenin doğruluğu gözlemsel yoldan da saptanabilir. Kısaca bu önerme bize, olgusal alana ilişkin bilgi vermekle kalmamakta (gözlemlenen tüm üçgenleri), gözlemleyebileceğimiz tüm üçgenleri de kapsamına almaktadır.⁽²⁷⁾

Şu halde bu tümel önermenin "öndeyici" olduğu açıktır. Olgusal alana ilişkin bilgi veren ve üstelik öndeyici nitelikteki bu tür önermelere "sentetik" (olgusal içerikli) önerme adı verilmektedir.⁽²⁸⁾

Önerme, bir kavram hakkında dil aracılığıyla ileri sürülmüş bir savdır. Bir önermenin doğru mu yoksa yanlış mı olduğu anlamlı bir biçimde sorulabiliyorsa, bu önerme "yargı" adını alır.⁽²⁹⁾ Eğer bir yargı, yüklem öznesinde içerilmekte ise, analitiktir. Sözelimi (Tüm insanlar ölümlüdür, Socrates insandır, Socrates ölümlüdür) bu tür önermeler apaçık⁽³⁰⁾ doğru olmalarına

karşın bize yeni (olgusal) hiçbir bilgi vermemekte ve zaten bilineni yinelemektedirler, çünkü değinilmiş olduğu gibi yargı, yüklem öznesinde zaten içerilmiş bulunmaktadır. Bu tür önermeler kesinlikle yanlışlanamamakta ve bunlar "doğruluğu apaçık ve boş" anlamına gelmek üzere "analitik önerme" olarak adlandırılmaktadır. Olgusal alana ilişkin bilgi vermeyen ama doğrulukları apaçık olan analitik önermelere karşılık, olgusala ilişkin bilgi veren sentetik önermelerin sundukları bilgiler kuşkuya açıktır yani yanlışlanamaz nitelikte değildir. (Isınan madenler genişir ama günün birinde ısınmıca genişmeyen bir maden de bulunabilir.)

İşte rasyonalist doğal hukukçular, akıl gücüne duydukları hayranlık doğrultusunda hukuka da matematiksel bir kesinlik kazandırmaya ve evrensel matematik (Mathesis Universalis)⁽³¹⁾ yaklaşımını hukuk alanına da uyarlamaya çalışırken çok önemli bir yanlış düşmektedirler. Aslında hukukun gerçek anlamda matematikleştirilmesine olanak bulunmadığı için bu adı geçenler, akıl simgesi olarak gördükleri mantık-matematik bütünü içerisinden, mantığın, dilin kullanımını da kapsayan analitik önerme oluşturulmasına ilişkin yanına dört elle sarılmışlardır.

Ne var ki mantık, kavram oluşturma, önerme kurma ve çıkarım yapma işlemlerini bazı temel ilkeler çerçevesinde gerçekleştirmektedir.⁽³²⁾ (özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü duruma yer olamayacağı ilkeleri gibi). Rasyonalist doğal hu-

(21) REICHENBACH, s. 30

(22) Bkz. ARAL, Hukuk ve..., s.121

(23) ARAL, s.122

(24) "Mantık disiplininin olası hiçbir deneyimi sınırlamayan ve fiziksel dünyanın hiçbir özelliğini dile getirmeyen, dil yasaları içeren bir sistem olduğu gösterilmiştir". Bkz. REICHENBACH, s.204

(25) REICHENBACH, s.150

(26) CAN, Cahit. Hukuk Sosyolojisi ve Tarih Açısından Resepsiyon (Basılı olmayan Doçentlik Tezi), Ankara 1982, s.164-166

(27) REICHENBACH, s.61

(28) REICHENBACH, s.21

(29) İŞIKTAÇ, s.77

(30) Bu kesinlik türüne apodiktik doğruluk adı da verilmektedir. Bkz. ARAL, Hukuk ve..., s.123

(31) Evrensel matematik yaklaşımının XVII. yüzyıllar Avrupa düşünce yaşamındaki etkinliği konusunda bkz. Can, Resepsiyon, s.162-166

(32) İŞIKTAÇ, s.68; özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin olmazlığı gibi.

kukçularınsa, mantığı bu temel ilkele-riyle birlikte bir bütün olarak kavrama sorunu yoktur. Hukukun matematikleştirilmesi savıyla bazı analitik önermeler üretirek⁽³³⁾ tümünden keyfi tanımlar yapmakta ve böylece de olgusal alanın dışını konu edinmiş olmaktadırlar. Yukarıda görülmüş olduğu gibi mantık alanında öncülü oluşturulan tanımlar analiktir. Bu nedenle tanımlardan hiçbir varlık ya da gerçeklik yaratmaya olanak yoktur. Kısaca, analitik bir önermeden sentetik bir önerme türetilmez.⁽³⁴⁾ Oysa Reichenbach'ın ünlü örneğinde gösterildiği gibi, rasyonalist doğal hukukçuların bu yanlış yöntemine bazı din adamları da başvurmuşlardır. Bilindiği gibi Tanrı doğrudan doğruya inancın konusu durumundadır, bu nedenle de Tanrı'nın varlığının kanıtlanması konusunda mantıktan ya da matematikten yararlanılamaz. Böyle bir çaba gereksiz olduğu kadar anlamsızdır da. Ancak bir din adamı olan Anselm (Canterbury'li) Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya bir tanımla başlamaktadır. "Tanrı sonsuz bir yetkinliktir; yetkin bir varlık tüm temel özellikleri içerdiğinden varlık özelliğini de içerir, öyleyse Tanrı vardır." Görüldüğü gibi burada, öncülü oluşturmak üzere analitik bir tanım yapılmakta ve ardından sentetik nitelikteki Tanrı vardır sonucuna ulaşılmaktadır. Yine bunun gibi rasyonalist doğal hukukçular da analitik ve öndeyicilikten yoksun önermelerle (ve analitik bir önermeden sentetik bir önerme

türetilmeyeceği gerçeğine karşın) toplumsal düzeyde, sentetik ve olgusal sonuçlara ulaşmaya çalışmışlardır.⁽³⁵⁾ (Sözleşme özgürlüğü vardır, tüm insanlar eşittir, tüm insanlar özgürdür...feodal derebeyine bağlı köylü Georges da özgürdür)⁽³⁶⁾

Özetle, herhangi bir toplumsal düzen kurabilmek için, olgusalı belirleyen mevcut toplumsal koşullar göz önünde tutulmaksızın, matematiksel gerçekliklerle kurulan analogiler aracılığıyla ve sözde bir tündengelim başvurusuyla oluşturulmasına olanak bulunmadığı gibi, hukuksal tanımların gücü de toplumsal gerçeklerini değiştirmeye yetmemektedir.

Aşağıda görüleceği gibi, rasyonalist doğal hukukçuların aklın gücünü karşısında duydukları bu kompleks, tarihsel bir tek örnekle sınırlı değildir. Neo-Kant'cı Kelsen de analitik önermelerden yola çıkmakta ve "norm bir anlam"dır, türünden tanımlar oluşturarak, hukuku, gerçekliğin dışından ve çok ötesinden açıklamaya çalışmaktadır.

III. Kelsen'in Hukuka "Aşkın Mantıksal" Yaklaşımı

A-Bir Araştırmanın Nesnesini Salt Araştırmanın Yöntemi mi Belirler?

Özellikle Cohen ve Natrop'un görüşleriyle varlık kazanan "Neo Kantçılık"ın Marbourg Okulu; bilgilerimizin nesnelere ancak bilincimizin yaratıcı yöntemiyle varlık kazandıklarını öngörmektedir. Tümünü bu yaklaşımın

etkisi altındaki Kelsen de, araştırma yönteminin araştırmanın nesnesini belirleyeceğini öngörmektedir. Marbourg Okulu yandaşlarının savları şu örnekle somutlaştırılabilir: Sözgelimi at üstündeki bir binici tek bir nesne olarak ele alınabileceği gibi yalnızca at ya da yalnızca binici veya atın tek bir gözü olarak da ele alınabilir. Kısaca, doğada belirlenmiş nesnelere yoktur ve karşılıklı olarak; zihnimizin varlığa ilişkin eylemi ya da varlığın zihnimize ilişkin eylemi nesneyi yaratmaktadır.⁽³⁷⁾ Üstteki örneğe bakıldığında, bu yöntemin özellikle de hukuk alanına uyarlanabilmesinin olanaksızlığı açıkça görülecektir. Sanatsal bir yapıt üretilirken atın yalnızca başı bir yontuda gösterilebilir; ancak yontuya bakan kişi, atın yalnızca bu baştan ibaret olmadığını bilincindedir. Ne var ki bu yöntemi hukuk alanına uyarlayarak hukuku, içerdiği öğelerden sadece bir tanesiyle (norm ile) açıklamaya çalıştığımız zaman; ahlaksal, sosyolojik, psikolojik, tarihsel vb. pek çok öğenin bileşimiyle varlığını kazanan bu sosyal gerçekliği açıklayamamış daha doğrusu yanlış açıklamış oluruz; çünkü "hukuk bütünü"nü geri kalan öğeleri, böyle bir yöntemle başvurulmuş olduğu için yok olup gitmemektedirler. Bu idealist bilgi anlayışı Kant'ın yaklaşımının bile ötesine geçerek⁽³⁸⁾ "kendinden şey"⁽³⁹⁾ in varlığını tümüyle yadsımakta ve gerçek şeyleri "düşünülmiş şeylere" indirgemektedir. Hukuka böyle bir yaklaşım uzantısında

bakan Kelsen, hukuku ve devleti bir gerçeklik olarak algılamak yerine, bunların düşünce içindeki konumlarıyla ilgilenmekte ve sonuçta devleti bile salt normlardan oluşmuş bir normatif düzen olarak tanımlamaktadır.

Kelsen'in "Saf Hukuk Kuramı" adı altında üretilen sistemleştirildiği görüşlerin burada özetlenebilmesi bile olanaksız gibidir. Bu nedenle Kelsen yaklaşımının belirleyici birkaç özelliğine kısaca değinilmekte yetinilecektir. Kelsen'in başlıca amacı diğer tüm bilimlerden bağımsız bir hukuk bilimi kurmak ve ayrıca bu bilimin matematiksel bir kesinliğe sahip olmasını sağlamaktır.

Bu çabanın ya da hukuka bilimseflik ve kesinlik kazandırma yöneliminin, aslında Kelsen'den çok önce başladığı belirtilmelidir. 1789 demokratik devrimin ardından, hukuk anlayışına yeni bir ideolojik bakış egemen olmuştur. Güçler ayrılığı ilkesinin uygulanmaya konulmasıyla, halkın iradesinin yasama gücünün kararlarında (yasalarda) dile getirildiği görüşü benimsenmiş ve yargıcın ise, yasama gücü tarafından yaratılmış normları yalnızca uygulamakla görevlendirildiği kabul edilmiştir.⁽⁴⁰⁾

Bu yaklaşımın belirleyici yönü şudur: Yasamana ait olan irade bir yana, bilgi ise (hukuka ilişkin bilgi) diğer yana konulmaktadır. Kısaca hukukçular yasamanın tarafından belirtilmiş iradeyi hiç değiştirmeksizin uygulayacaklardır. Ama daha da önemlisi hukuk biliminin konusu salt bu irade tarafından konul-

(33) CAN, Resepsiyon, s.48-49

(34) REICHENBACH, s.35

(35) ROMMEN Henri, Le Droit Naturel Histoire-Doctrine, Traduction et introduction par Emile Marmy, Egloff, Paris 1945, s.117 Rommen'in rasyonalist fanatizm olarak adlandırdığı rasyonalist doğal hukuk akımı, tündengelim yoluyla hukuk sistemlerinin tüm kurumlarını en ince ayrıntısına kadar düzenlemeyi de amaçlar. Borçlar Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku gibi özel hukuk alanlarından, Kamu Hukuku ve Devletler Hukukuna kadar tüm hukuk, tündengelim aracılığıyla oluşturulmak istenmektedir. Üstelik, bu yeni sistemler yalnızca akla dayandıkları için, eski geleneksel düzenlemelere oranla daha saygın görülmektedir.

(36) Feodal dönemde, köylülerin özgürlükleri konusunda bkz. GÜRİZ, Adnan, Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu, A.Ü.H.F.D., Cilt XXV, sayı 1-2, Ankara 1968, s.139-140

(37) Ayrıntılı bilgi için bkz. PERETIATKOWICZ, Antoine, La méthode normative en droit public. (Notes critiques sur la théorie de M. Kelsen), Archives de philosophie du droit, No:1-4, 1940, s. 228 vd.

(38) Kelsen yönteminin konumuna ilişkin olarak Prof. Aral tarafından ülkemizdeki kapsamlı bir çalışma yapılmış bulunmaktadır. Bkz. ARAL, Vecdi, Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri, İ.Ü.H.F., No: 553, İstanbul 1978, özellikle bkz. s.19-23

(39) "Kendinde şey" ya da "kendinden şey" konusunda geniş açıklamalar için bkz. LENİN, V.I. Materyalizm ve Ampriyo Kritisizm, Sol Yayınları, Ankara 1993, s.99 vd. Ksz. ENGELS, Friedrich, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Sol Yayınları, (birinci baskı) Ankara 1976, s.25 vd.

(40) PERELMAN, M Chaim, Droit, Logique et épistémologie, XXIXe semaine de synthèse; Le droit, Les sciences humaines et la philosophie, librairie philosophique J Vrin, Paris 1973, s.227

muş yasaların incelenmesiyle sınırlan-
dırılacaktır.⁽⁴¹⁾ İşte bu bakış açısı “ka-
nuncu pozitivizm”in filizlenmesinin de
nedeni konumundadır. Yargıcın yansız-
lığından kaynaklanan edilginliği, hu-
kuksal güvenliğin sağlanabilmesi ge-
reksinimiyle özdeş görülmektedir.
Böylece hukuk artık verilidir ve bu ve-
ri herkes tarafından aynı şekilde bilin-
melidir. Hukukun yazılı metinlerden
oluşması öncelikle bu metinlerin anla-
şılabilmesini ve yorumunu zorunlu kıl-
makta, önceki dönem ise bundan doğan
sorunları ortaya koymuş bulunmaktadır.

İşte tüm bu düşünceler, bilimsel ke-
sinliğin sağlanması bağlamında huku-
kun diğer bilimlere (matematik ve doğa
bilimlerine) özenmesine, öykünmesine
ve yaklaştırılması çabalarına yol aç-
makta ve doğa bilimleri alanında hiç
sorun yaratmayan bir “anlam birliği”ni
sağlayacak yol aranmaktadır. Aslında
kanuncu pozitivistlerden çok önce Pan-
dektistler böyle bir düşün peşinden koş-
muşlar ama başarıya ulaşamamışlar-
dır.⁽⁴²⁾ İşte Kelsen, tüm bu görüşler
uzantısında hukuk sözlüğündeki terim-
lere nerdeyse matematiksel bir belirlilik
kazandırmaya yönelmekte⁽⁴³⁾ ve bu
amaç doğrultusunda hukuk biliminin
konusunun yalnızca ve yalnızca yetkili
otorite tarafından konulmuş normların
incelenmesinden ibaret olacağı sonucu-
na varmaktadır.

B- Matematiksel ya da Bilimsel Kesinlik Diğer Bilimlerin Verilerinin Yok Sayılmasıyla Sağlanabilir mi?

Kelsen’in yaklaşımı iradeci pozitivist-
lerinkinden⁽⁴⁴⁾ farklı olmakla birlikte “
bağımsız ve kesin” bir hukuk bilimi kur-
ma amacıyla ileri sürülen savlar ve ger-
çek hukuk bilimini yok sayma uzantısın-
daki çabalar nedeniyle özellikle üzerinde
durulması gereken bir kuramdır. Biçimci
hukuk anlayışının başlıca temsilcisi olan
Kelsen’e göre, norm salt bir anlamdır.⁽⁴⁵⁾
Görüldüğü gibi burada analitik bir tanı-
ma başvurulmaktadır; daha sonraki sav-
lar da bu tanım üzerine inşa edilecektir.

Normdaki anlamın niteliğini göster-
mek amacıyla Kelsen şu açıklamayı yap-
maktadır: Doğa bilimlerinde “ eğer A
olursa B de olur” denilir. (madenler ısı-
nınca genleşir gibi). Oysa hukuk alanın-
da “ eğer A olursa B de olmalıdır” belir-
lemesi bulunmaktadır. (Örneğin, adam
öldüren cezalandırılmalıdır). A ile B
bağlantısı, yetkili otoritenin koyduğu
norm aracılığıyla sağlanır.⁽⁴⁶⁾ Kısaca doğa
bilimleri neden-sonuç ilişkisine, hukuk
ise yollama (isnadiyet) ilkesine başvur-
maktadır. Şu halde hukuk kuralı doğal
bir nedensellik ilişkisini değil, hukukun
yasakladığı fiil ile yaptırım arasındaki
ilişkiyi göstermektedir. İşte bu bağlamda
norm salt bir anlamdır.⁽⁴⁷⁾ Ve hukuk bili-
mi de bu anlamlar bütününe yani sadece
hukuk normlarına ilişkin bilgi ve betim-
lemelerle sınırlandırılmaktadır.⁽⁴⁸⁾ Yine bu

doğrultuda hukukun saflığı da kendi di-
şında kalan alanla özellikle doğa dünya-
sıyla ilgilenmemesine bağlı bulunmaktadır.⁽⁴⁹⁾

İşte burada hukukun, nedensellik
ilişkileriyle belirlenen doğal dünyayı
yok sayamayacağı hemen belirtilmeli-
dir. Roma hukukunda bile doğaya aykırı
vasiyetnameler yok hükmünde sayıl-
mıştır, bir çocuğu varken muris tüm
malvarlığını sevgilisine bırakamaz. Gün-
ümüzde de yakın akrabalar arasında
nafaka zorunluluğu öngörülmektedir.
(Çünkü çocuklarımızı ve yakınlarımızı
seveceğimizi doğa zaten belirlemiştir).

Öte yandan Kelsen’e göre, çok eski
zamanlardan günümüze kadar ulaşılmış
bulunan eski gelenekler, çoktan yitip
gitmiş kuşaklar tarafından konulmuş-
lardır, bu geleneklerin belirlediği norm-
lar; davranışlarını düzenleyecekleri
sonraki insanların bilinçlerinde ancak
biret anlam olarak yer almaktadırlar.⁽⁵⁰⁾
Yargının (normun) temelinde bulunan
gelenek çoğu kez anımsanmaz bile. Şu
halde belirleyici olan yalnızca anlam-
dır.

Bu aşamada Kelsen’e şu yanıtın ve-
rilmesi gerekmektedir. Eski bir kuralın
(gelenegin) etkinliğini bugün de koru-
ması, kuralın konulmasını zorunlu kıl-
mış olan koşulların bugün de varlıklarını
sürdürüyor olmaları nedeniyledir.
Ensest yasağı vd. gibi⁽⁵¹⁾. Anlamlar
gökten zembille inmemişlerdir ve onla-
rın ardında yaşanmış gerçeklikler (ol-
gular) yer almaktadır. Günümüze kadar
kaleme alınmış İnsan Hakları Bildirge-

leri, yaşanmış acı gerçeklerin doğrudan
bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta-
dır. Normların yalnızca “anlamlar” ola-
rak nitelendirilmesindeki amaç doğa bi-
limlerine ve sosyal bilimlere özgü, ne-
densellik ve olgu kavramlarının hukuk
biliminin dışına atılmasını meşrulaştır-
maktadır.

Hukuku diğer bilimler karşısında ba-
ğımsızlaştırmak ve kesinleştirmek iste-
yen Kelsen’in Saf Hukuk Kuramı; hu-
kuka ilişkin bilgiyi hukukun dışında ka-
lanlardan ayırtırmayı öngörmektedir.
Kelsen’e göre özellikle, sosyoloji, fel-
sefe, etik, politika vd. hukuk alanının
dışına sürülmelidir.⁽⁵²⁾ “Hukukun ger-
çek sosyal yaşamla ilgilenmesini iste-
mek; geometrinin şekillerle değil de, o
şekillerin maddi unsurlarıyla (tahta mı,
maden mi, plastik mi gibi) ilgilenmesi-
ni istemek kadar abestir.”

Bu doğrultuda, bir norm içeriğinin,
akla, mantığa, ahlaka, adalete uygun
olup olmaması da Kelsen’e göre hu-
kukçuyu hiç ilgilendirmez; çünkü
normlar (anlamlar) yalnızca, onu koy-
ma yetkisine sahip olanların usulüne
uygun biçimde koymuş oldukları emir-
lerden ibarettir. Şu halde pozitif hukuk
düzenlerinin geçerliliği, bu düzenlerin
herhangi bir ahlak sitemine uygun olup
olmadıkları sorunundan tümüyle ba-
ğımsızdır.⁽⁵³⁾ Kelsen’in bu savının, Hit-
ler de içinde olmak üzere tüm diktatör-
yalara meşruiyet kazandırdığı açıktır.⁽⁵⁴⁾

Kısaca özetlenmiş bulunan bu belir-
leniş biçimiyle hukuk, yani Kelsen’e
göre norm içerik özelliklerinden ba-

(41) PERELMAN, *Droit, Logique et épistémologie*, s.228; *hukuksal pozitivizmin genel gelişim çizgisi ve iradeci (kanuncu), devletçi yaklaşımların hangi süreçler uzantısında ortaya çıktıkları konusundaki açıklamalar için*, bkz. KEYMAN, *Selahaddin Hukuka Giriş ve Metodoloji*, Doruk Yayınları 25. Baskı Ankara 1981 özellikle s.16-45

(42) VILLEY, Michel, *Philosophie du droit II. Les moyens du droit*, Dalloz, Paris 1979, s.181,

(43) VILLEY, *Philosophie du droit II*, s.181

(44) *Hukuksal pozitivizm- iradeci pozitivizm ilişkileri bağlamında bkz. ÖKTEM, Niyazi, Hukuksal Pozitivizm Akımı, İ.Ü.H.F.M, CXLIII, s. 1-4, ayrı bası, İst., 1978*

(45) KELSEN, Hans, *Théorie pure du droit*, Dalloz, Collection " Philosophie du droit, Paris, 1962, s.31-32

(46) KELSEN, s. 106

(47) KELSEN, s. 3-5

(48) KELSEN, s. 104

(49) KELSEN, s. 1

(50) KELSEN, s. 31

(51) *Ensest yasağı ile ilgili olarak etnolog Margaret Mead’in yıllar önce Arapesh yerlileriyle yaptığı ankette yer alan sorulara, bu yerlilerin vermiş oldukları yanıtlar yukarıdaki savımızı tümüyle doğrular niteliktedir. Bkz. CAN, Cahit. Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Seçkin Yay., Ankara, 2002, s. 81-82*

(52) KELSEN, s. 2

(53) KELSEN, s. 91

(54) *Bkz. Can, Toplumsal İnsanın....., s. 270-272*

ğimsız olarak, gerçekliğin dışına, ötesi-ne ve giderek üstüne yerleştirilmiş olmaktadır. Tüm bu savların tek amacı, matematiksel bir kesinliğe ve güvenilirliğe görece ulaşmış bir hukuk biliminin oluşturulması ve bunun diğer bilimler karşısında bağımsızlığının sağlanmasıdır. Böylece, hukukun içeriğini yok sayan Kelsen'e, hukukun; düzeni, istikrarı, değişmezliği, kesinliği türünden biçimsel değerleri yüceltmek kalmaktadır.⁽⁵⁵⁾

Ne var ki, bilimsel bir çalışma gerçeğin ve gerçekliğin araştırılmasına değil de hukukun bağımsızlaştırılması ve kesinleştirilmesi gibi öngörülmüş bir amacın gerçekleştirilmesine özgülenecek tümüyle kurgusal ve analitik bir tanım olarak sunulduğunda, açıklanmış değil hiç açıklanmamış olmaktadır. Çünkü yukarıda gösterilmiş olduğu gibi mantıksal doğruluk ile olgusal doğruluk birbirleriyle örtüşmemektedir. Mantıksal doğruluk (analitik önermelerdeki) yalnızca düşüncenin yasalarını dile getirmekte, olgular konusunda bize hiçbir bilgi vermemektedir.⁽⁵⁶⁾

Kelsen tümüyle soyut ve gerçek ötesi çıkarımlarında, bir zihin jimnastiği yapıyor olması bağlamında son derece tutarlıdır. Ne var ki Alf Ross'un vurguladığı gibi, normların hukuk bilimi açısından önem taşıması; bu normların sosyal gerçekliğin yorumlanabilmesini sağlamaları nedeniyledir. Başka bir deyişle normlar, sosyal gerçeklikle normatif sistem arasındaki uyumun ya da

uyumsuzluğun belirlenmesinin aracı konumunda bulunmaktadır.⁽⁵⁷⁾

Ayrıca Kelsen'in doğumundan otuz yıl önce Kelsen gibi Avusturyalı olan J.H. von Kirchmann şunları söylemektedir: "Biyoloji bilimi olmadan da çiçekler açmakta ve Pythagor teoremi Pythagor onu keşfetmeden önce de mevcut bulunmaktadır. Ancak pozitif yasaları konu edinmiş oldukları yani rastlantısal olanı bilim sandıkları için hukukçular, hastalıklarda yaşayan ve yalnızca çürümüş tahta yiyen kurtçuklar haline gelmişlerdir."⁽⁵⁸⁾ "Bilim rastlantısal olanı (yani konulmuş kuralları) konu edindiği için kendisi de rastlantısal olmakta ve kanun koyucunun üç yeni düzeltici kelimesi, koca kütüphaneleri okkalık kağıt haline dönüştürmektedir."⁽⁵⁹⁾

Kelsen'in somut gerçekliğe "aşkın mantıksal" yaklaşımı ya da "biçimci hukuk" anlayışı doğrultusunda norm, içeriğinden (ahlak, mantık, adalet, sosyal gereksinim vd.) bağımsız ve emredici bir anlamdır görüşündeki belirleyicilik, günümüz Türkiye'sinde yaşanan birçok olumsuzluğa da anlaşılabilirlik kazandırmaktadır.

Öte yandan, analitik bir önerme oluşturarak bundan sentetik sonuçlara ulaşma çabasına anayasal düzeyde bile rastlanmaktadır. 1982 Anayasa'sını hazırlamış olan uzman hukukçularımız bu anayasanın başlangıcına "kutsal Türk devletinin varlığına...." şeklinde analitik bir önerme koyabilmişlerdir (sonraki bir aşamada değiştirilmiştir). Çağdaş

anayasalarda eşine rastlanmayan bu yaklaşım; ulaşılmak istenen amacın gerçeklikler dünyasında değil de salt kavramlar ya da normlar düzeyinde varlık kazanmasına yönelmiş bulunan kısır çabayı gözler önüne sermektedir. Bu anlayış, gerçeklikler dünyasını somut olarak değiştirmek yerine, idealist kavramsallaştırmaları öncelemenin ve üstelik bununla da yetinmenin göstergesi olarak anlaşılabilir.

Öte yandan norm, içeriği ne olursa olsun salt bir emirdir (anlamdır) şeklindeki analitik yaklaşım hukukun zorlayıcılık ögesini, hukukun içermesi gereken değer önüne geçirmektedir. Oysa her hukuk kuralı bir değer gerçekleştirilmesini konu edinmekle yükümlüdür.⁽⁶⁰⁾ (Kelsen "değer" in zaten hukukun dışında bulunduğu savlamaktadır). Böyle olunca yasa koyucunun her işlemi; sözelimi hiçbir uçağın inemeyeceği bir yere havaalanı yapılmasını veya hiçbir hukuk ilkesiyle bağdaşmayan bir af yasası çıkarılmasını ve daha da önemlisi "ulusun ve devletin çıkarlarına tümüyle karşıt bir uluslararası anlaşmanın onaylanmasını öngörse bile, "hukuksal" sayılacak ve hukukçunun bunları eleştirmesi bile gerekmeyecektir.

Özetle, analitik önermeler aracılığıyla hukuk bilimini bağımsızlaştırmak ve hukuka matematiksel bir kesinlik kazandırmak çabası doğrultusunda, hukuku diğer tüm bilimlerin verilerine yabancı kılan, varsayımsal (gerçek ötesi) önermeler oluşturan ve değer ögesinden soyutladığı normun salt emrediciliğini benimseyen yaklaşımı uzantısında biçimci hukuk anlayışı, biçimsel demokrasi oluşumunun başlıca nedenlerinden biri konumundadır.

(60) ÇAĞIL, Önsöz, s.XXV

Kaynakça

AKARSU, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Altıncı Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul (tarihsiz)

ARAL, Vecdi, Hukuka İlişkin Değişik Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi ile Birlikte Doğru Görülebilecek Bir Hukuk Anlayışı, İ.Ü.H.F. Mecmuası, Cilt: XXXIX, Sayı:1-4, 1974

ARAL, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilime Üzerine, İ.Ü.H.F.Y. No: 253, İstanbul 1975

ARAL, Vecdi Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri, İ.Ü.H.F., No: 553, İstanbul 1978,

BATIFFOL, Henri, La Philosophie Du Droit, P.U.F., Paris 1962

BRIMO, Albert, Les grands courants de la philosophie du droit et de l'état. Editions, A Pédone, Paris 1967

CARBONNIER, Jean Droit privé et sociologie", XXIX Semaine de synthèse

CAN, Cahit, Hukuk Sosyolojisinin Gelişimi Yönü, Ankara 1997

CAN, Cahit, Hukuk Sosyolojisi ve Tarih Açısından Resepsiyon (Basit olmayan Doçentlik Tezi), Ankara 1982

CAN, Cahit, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara 2002

CAN, Cahit. Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Seçkin Yay., Ankara, 2002

ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş, İ.Ü.H.F.Y. No., 338, İstanbul 1971

ENGELS, Friedrich Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Sol Yayınları, (birinci baskı) Ankara 1976

(55) Bkz. Ayrıca: KEYMAN, Selahattin, Hukuka Giriş....., s. 13

(56) Belirtilmiş olduğu gibi bunun nedeni de açıktır, çünkü mantığın yasaları düşüncenin yasalarıdır yoksa gerçekliğin değil. Ayrıntılı açıklama için bkz. CAN, Toplumsal İnsanın.....s. 274 vd.

(57) ROSS, Alf, Towards a Realistic Jurisprudence Copenhagen s. 42 in KELSEN Théorie pure s. 25, dipnot 1. Aynı konuda Prof. Carbonnier, "bir normun sonsuz sayıda deneyimin özeti" konumunda bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. CARBONNIER, Jean "Droit privé et sociologie", XXIX Semaine de synthèse, s.43

(58) KIRCHMANN, Julius Hermann. İlim Olmak Bakımından Hukukun Değersizliği, A.Ü.H.F. Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Enstitüsü Yayınları, Tercüme Serisi, sayı:3 (Çev. Coşkun Üçök), Ankara, 1949, s.8

(59) KIRCHMANN, s. 18

GENY, François, Science et technique en droit privé positif, nouvelle contribution à la critique de le méthode juridique, II. Seconde Partie, Deuxième tirage, Sirey, Paris 1927

GÜRİZ, Adnan, Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu, A.Ü.H.F.D., Cilt XXV, sayı 1-2, Ankara 1968

İŞIKTAÇ, Yasemin, Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulanması, Filiz Kitabevi, İstanbul 1999

LENİN, V.I. Materyalizm ve Ampriyo Kritisizm, Sol Yayınları, Ankara 1993

KEYMAN, Selahaddin, Hukuka giriş ve Metodoloji Doruk Yayınları 25. Baskı Ankara 1981

KIRCHMANN, J.H. İlim Olmak Bakımından Hukukun Değersizliği, A.Ü.H.F. Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Enstitüsü Yayınları, Tercüme Serisi, sayı:3 (Çev. Coşkun Üçok). Ankara, 1949

ÖKTEM, Niyazi, Hukuksal Pozitivizm Akımı, İ.Ü.H.F.M, CXLIII, s. 1-4, ayrı bası, İst., 1978

ÖZBİLGİN, Tarık, Eleştirel Hukuk Başlangıcı Dersleri, İ.Ü.H.F.Y. No: 485, İst. 1976

ÖZBİLGİN, Tarık, Tabii Hukuk Görüşünden Sosyolojik Hukuk Görüşüne, İ.Ü.H.F.M, CXXXI, Sayı 1-2, İst., 1964

ÖZBİLGİN, Tarık, Eleştirel Hukuk Sosyolojisi Dersleri, İ.Ü.H.F. No: 357, İstanbul 1971

PERETIATKOWICZ, Antoine, La méthode normative en droit public. (Notes critiques sur la théorie de M.Kelsen). Archives de philosophie du droit, No:1-4, 1940

REICHENBACH, Hans, Bilimsel Felsefenin Doğuşu, (Çev: Cemal Yıldırım), İstanbul 1981

ROUBIER, Paul, Théorie générale du droit, Sirey, Paris 1946

ROMMEN Henri, Le Droit Naturel Historie-Doctrine, Traduction et introduction par Emile Marmy, Egloff, Paris 1945

TIMSIT, Gerard, Hukuk ve Matematik, HFSA/1. Kitap, (Çev: Zeynep Özlem Üskül), İstanbul 1993

VILLEY, Michel, Philosophie du droit II. Les moyens du droit, Dalloz, Paris 1979

Spinoza'nın şair dışkimlikleri: Walt Whitman ve Fernando Pessoa

Cemal Bâli Akal'

Gözyaşına, hüzne karşıdır Spinoza. Ne olursa olsun ağlamamayı önermekten çok, insanı ağlatan koşulların dönüştürülmesine yönelir insanları ve de şairleri. İsrail Eliraz Dîner avec Spinoza et des amis'de (Spinoza ve dostlarla akşam yemeği) Spinoza'ya iki kez (kitabın hemen başında ve hemen hemen sonunda) "Evet, hüzne çare bulunabilir" dedirtir ve bir karınca da Spinoza'yla aynı fikirdedir. Hüzünle dolup taşarken dünya, Spinozacı felsefe ve Spinoza'ya göre şiir el ele verir: "Spinoza der ki: / izlemiş olsak da onu henüz varmadık şiire. / Bir şiirde ne olup bittiği önemli değildir. / Şiir tıpkı Spinoza gibi unutmış olduğumuz bir şeyi mi bilmektedir?... Büyük bir ilkeyi öğreniriz Spinoza'dan! gerçek bir varlıktan bir başka gerçek varlığa gitmek (elden geldiğince) / bunu da soyutlamalara ve genellemelere atlamadan yapmak. / Bir kez bu yola girince şu sorunun hiç bir anlamı kalmayacaktır: / şiir var mı?"⁽¹⁾

(Bu tamamlanmamış çalışma, Özgürlüğün geleceği yoktur adlı kitabın ikinci baskısında yer alacak yeni bölümlerden birine ilişkindir).

Jean-Marie Vaysse, Friedrich Schlegel'in, "symphilosophie" diye adlandırıldığı bir birlik içinde, ahlak, bilim, din ve şiiri eritmeyi düşündüğünü anlatır.

(*) Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
(1) Eliraz, Dîner avec Spinoza et des amis, 18, 43, 46, 101; Walt Whitman da "İfade edilemeyen" adlı şiirinde benzer bir duyguyu dile getirecektir: "kısa ya da uzun, her dilden, her ülkeden sayısız şiirin ardından, / Hep henüz söylenmemiş ya da basılmamış bir şey kalır geriye-eksikliğini duyduğumuz, -Kim bilir, hala eksikliğini duyduğumuz ve ifade edilmemiş en iyi şey belki de- (Whitman, Feuilles d'herbe, 341).